

İsmet Paşa'nın 1932 Sovyet Rusya Ziyareti*

Ismet Pasha's Visit to Soviet Russia in 1932

Dr. Öğr. Üyesi Ersin MÜEZZİNOĞLU¹

Özet

Bu araştırmanın konusu İsmet Paşa'nın Mayıs 1932'de gerçekleştirdiği Sovyet Rusya ziyaretidir. Araştırmada ziyaretin nedenleri, ziyaret programı ve görüşmeler, ziyaretin sonuçları üzerinde durulmuştur. Bu kritik ziyaretin görüşmeler yönüyle perde arkasının ve mevcut literatürde sonuçları arasında belirlenmeyen hususlarının ortaya konulması araştırmanın başlıca amacıdır. Ayrıca Türk tarafının ziyaretin sonucu olarak ilişkilerin yoğunlaşmasına nasıl bir anlam yüklediğinin ortaya konulması da çalışmanın bir diğer amacıdır. Araştırma ile ilgili verilerin büyük kısmı ziyaretin günü gününe takip edilerek paylaşıldığı Akşam ve Cumhuriyet gazeteleri sayılarından elde edilmiştir. Bunun yanında konu hakkında yazılmış telif-tetkik ve hatırat türü eserlerle sınırlı da olsa Başbakanlık Cumhuriyet Arşivindeki belgelerden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda, ziyaret sırasında Türkiye'nin Balkan Paktı Projesi ve Milletler Cemiyetine üye olma çabaları hakkında Sovyetlere daha önce verdiği taahhütlere bağlı kalacağı ve dostane ilişkilerin sürdürüleceği mesajını ve teminatını verdiği, bunları yaparken Avrupalı devletlerle sorunlarını büyük ölçüde geride bırakmanın avantajıyla Sovyetlere karşı daha müstakil ve kararlı bir dış politika takip etmeye başladığı tespit edilmiştir. Ayrıca iktisadi iş birliğinin geliştirildiği ve siyasi ilişkilerin büyük ölçüde yolunda olduğunun anlaşıldığı bu ziyaret sonucunda, Türk yetkililerin taraflar arasındaki bu yakınlaşmaya başka anlamlar yüklenmemesi için özellikle iki ülke arasındaki rejim ve anlayış farkına dikkat çektiği de ulaşılan bir başka sonuç olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İsmet Paşa, Milletler Cemiyeti, Sovyet Rusya, Türkiye, 1932 ziyareti

Abstract

The subject of the article is the visit of Soviet Russia, which was made by Ismet Pasha in May 1932. The reasons for the visit, the visit schedule and the negotiations, the results of the visit are the points discussed in the article. The main objective of the article is to reveal the issues behind the scene in terms of negotiations and the points which were not mentioned among the results of negotiations in the current literature of this critical visit. Detecting what intensification of relations meant for Turkish part is also another purpose of the article. Most of the data related to the article has been obtained from the Akşam and Cumhuriyet newspaper publications which followed and shared the visit on daily basis. In addition, the Republican Archives of the Prime Ministry documents though limited to the works of copyright-examination and memorabilia have been used. That during the negotiations, Turkey guaranteed to adhere to its earlier given commitments about its efforts to become a member of the Balkan Pact Nations Project and League of Nations and to keep ally relations, and that it began to follow a more independent and decisive foreign policy towards the Soviets with the advantage of having left the problems with the European states behind to a great extent have been detected as a

* Bu makale, 22-23 Aralık 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilen 1. Uluslararası Sosyal, Beşeri ve Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunulan "İsmet Paşa'nın 1932 Sovyet Rusya Ziyareti Üzerine Bazı Tespitler" başlıklı bildiri özetinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

¹ Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ersinmuezzinoglu@karabuk.edu.tr, Orcid ID: orcid.org/0000-0001-7095-7869

result of the research. In addition, it has been detected that the Turkish authorities paid particular attention to the difference in regime and understanding between the two countries to avoid any other meaning imposition on this rapprochement between the parties at the end of the visit, in which the economic business union was developed and the political relations were found to be in a largely smooth path.

Keywords: Ismet Pasha, the League of Nations, Soviet Russia, Turkey, 1932 visit

Giriş

Nisan 1932'de, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine katılmasının birkaç ay öncesinde Türkiye Cumhuriyeti Başvekili İsmet Paşa'nın Sovyet Rusya ziyareti, ziyaretten beklentiler ve sonuçları itibarıyla üzerinde durulmaya değer bir gelişmedir. Ziyaretin zamanlaması ve kalabalık bir heyetle gerçekleştirilmesi, Türk heyetinin oldukça şaşaalı bir şekilde karşılanması, yabancı gazetelerin ziyarete yoğun ilgisi ve bu bağlamda ziyaretin amacı ile ilgili çeşitli spekülasyonlar, bu ziyaretin Gürün'ün ifadesiyle “*münhasıran protokoler bir gezi*”yle ilgilisi olmadığını göstermektedir (Gürün, 2010: 128). Bu çalışma söz konusu ziyaretin nedenlerini, görüşmelerin perde arkasını ve sonuçlarını ortaya koymayı amaçlamış, özellikle mevcut literatürde ziyaretle ilgili yer verilmeyen birtakım bilgileri paylaşmayı öncelmiştir. Yakın tarihe ait çalışmalarda Türkiye'nin diğer devletlerle münasebetleri çoğunlukla detaylara girilmeksizin genel bilgilerle ele alınmıştır. Oysa bu çalışmada biraz daha özele inilerek 1932 ziyaretine detaylarıyla bakılmaya çalışılmıştır.

1. Ziyaret Öncesi İlişkilere Genel Bir Bakış

Her şeyden evvel ziyaret 1932'ye kadar sürdürülen dostane ilişkilerin bir sonucudur. Türk-Sovyet ilişkilerinde 1930'lara kadar Türk millî mücadelesi döneminde başlatılan iyi ilişkiler, kısa süreli ve tali bazı gerginlikler hariç, esas olarak bu doğrultuda devam ettirilmiştir. Milli Mücadele Dönemi'nde çeşitli saiklerle Türkiye'ye müzahir olan Sovyet Rusya özellikle Türkiye'nin yüzyılların sorunlarını çözmeye çalıştığı; bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve güvenliğini[†] uluslararası bir antlaşma ile teminat altına almaya çalıştığı Lozan Konferansı sırasında da Türkiye'nin yanında yer almıştır. Ancak belirtmeli ki Lozan Konferansı'nda boğazlar meselesi görüşülürken Türkiye, Batılı devletlere karşı kayıtsız şartsız Sovyet Rusya'nın yanında yer almak istemediğini de bir şekilde göstermiştir (Tunçay, 1992: 15). Lozan'dan sonra Türk-Sovyet ilişkilerine üç kuvvetli unsurun etkisi söz konusu olmuştur. Bunlar komünizm meselesi, ticari münasebetler, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini yoluna koyması ve geliştirmesidir (Armaoğlu, 2012: 406). Lozan sürecinden sonra iki ülke arasındaki ilişkilerde kilometre taşı olarak görülebilecek gelişme, 1925 sonlarında Musul Meselesi ve Locarno Düzenlemeleri gibi gelişmelerden ortak hoşnutsuzluğun bir sonucu olarak biraz daha yakınlaşma ve tepki olarak sıkı bir antlaşma ile karşılıklı birtakım yeni taahhütler içeren 17 Aralık Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın imzalanmasıdır. ‡ Antlaşma üç maddelik bir antlaşma metni ile üç protokolü ihtiva etmekteydi. Antlaşmanın Türkiye ve Sovyet Rusya arasında devam eden ilişkilerin ve samimi dostluğun takviyesine

[†] Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikasında güvenlik arayışlarını teorik bir çerçevede ele alan başarılı bir çalışma için bkz. (Pınar, L., 2017: 11-56).

[‡] Antlaşma ile ilgili detaylı bilgi için bkz. (Şahin ve Müezzinoğlu, 2016: 641-676).

katkıda bulunacağı antlaşmanın takdim kısmından anlaşılmaktaydı. Antlaşma ile her iki devlet mukabil birtakım yükümlülükleri üstlenmekteydi. Taraflar birbirleri aleyhine hiçbir düşmanca eyleme katılmayacaklar, birbirlerine karşı her türlü saldırıdan uzak duracaklar ve birbirlerine yönelen bir ittifaka veya siyasal antlaşmaya dahil olmayacaklar, taraflardan birine askeri bir eylemde bulunulduğunda diğer taraf tarafsızlığını devam ettirecekti. Antlaşmanın bir parçası olan protokollere göre ise tarafsızlık ve saldırmazlık hükümlerinin dışında taraflar üçüncü devletlerle her türlü ilişkilerinde serbestliğe sahip olacaklardı. Taraflar birbirlerine karşı yukarıda sözü edilen siyasal antlaşmalar gibi parasal ve ekonomik antlaşmalara da katılmayacaklardı. Taraflar arasında çıkan meseleler normal diplomasi yollarıyla çözülemese görüşmelerle çözüme gidilmesi karşılıklı taahhüt edilmişti (Resmî Ceride, 24 Şubat 1926; Soysal, 2000: 272-273; Şahin ve Müezzinoğlu, 2016: 663).

1927'lerde ticari temsilcilikler ve bunların faaliyetleri üzerinde kısa süreli gerginlikler yaşanmıştır. Bu noktada ikili ticari ilişkilerin esas konusu Sovyet Rusya'nın ticari ve ekonomik ilişkiler vasıtasıyla Türkiye'yi nüfuzu altında tutmak istemesidir. Buna karşı Türkiye ise dış ticaretinde sadece Sovyet Rusya'ya bağlı kalmaktan özenle kaçınarak Batıya da açılmıştır. Sovyet Rusya Türkiye'de birçok yerde ticari temsilcilikler açarak buraları komünist propagandanın bir aracı haline getirmişse de Türkiye bu oyuna gelmemiştir. Ticari ilişkilerde olduğu gibi siyasi ilişkilerde de zaman zaman sorunlar ortaya çıkmıştır. Özellikle Türkiye'nin Batılılarla ilişkilerini düzeltme çabaları ve bunun sonucu olarak dış politikasını Sovyet Rusya tekelinden kurtarma siyaseti de Moskova yönetiminde hoşnutsuzluk yaratmıştır (Armaoğlu, 2012: 407). Bu istisnalar dışında ilişkilerin genel seyri dostane bir çizgi takip etmiştir. Bu meyanda Türkiye ve Sovyet Rusya, savaşın ulusal politika aracı olarak kullanılmasına karşı çıkan Briand-Kellog-Paktına katıldıkları gibi; Sovyet Rusya'nın önyak olduğu benzer içerikli Litvinov Protokolü'ne de Türkiye iştirak etmiştir (TDP 50 Yıl, 1974: 33). Yine 1929 yılında, Troçki'nin İstanbul'da sürgün olarak bir nevi zorunlu misafirliğine Türkiye'nin muvafakat vermesi, Uluslararası Silahsızlanma Konferansı antlaşmalarında ortak hareket edilmesi, 1925 Antlaşmasını uzatan protokollerin imzalanması gibi gelişmeler Türkiye ile Sovyet Rusya dostluğunun parlak bir dönem geçirdiğini göstermektedir (Tunçay, 1992: 67). 1945'de Sovyet Rusya feshedinceye kadar uzun süre yürürlükte kalan bu protokollerle taraflar 1925 Antlaşmasına ilave olarak karadan veya denizden komşu buldukları devletlerle birbirlerine danışmaksızın herhangi bir siyasal antlaşmayı yapmamayı taahhüt etmişlerdir (Armaoğlu, 2012: 409). Yine Mart 1931'de 1925 Antlaşmasının bir parçası olarak yeni bir protokol yapılmış ve bununla iki taraf birbirlerine altı ay öncesinde bildirmeden Karadeniz'deki veya Karadeniz'e bitişik denizlerdeki donanmalarını güçlendirecek bir savaş gemisi tezgâha koymamayı veya sipariş etmemeyi üstlenmişlerdir. Anlaşılacağı üzere Karadeniz'e bitişik deniz Marmara Denizi olduğundan protokol daha ziyade Türkiye'yi taahhüde sokmuştur. 1931 yılının ilişkilerdeki bir başka gelişmesi 1925 Antlaşmasını beş yıl süreyle uzatan yeni bir protokolün yapılması olmuştur (Gürün, 2010: 126). Ayrıca 1932'ye kadar bakan veya bakan yardımcısı düzeyinde karşılıklı ziyaretler eksik olmamıştır. Bu ziyaretler, Türk Hariciye Vekili (Bakan) Tevfik Rüştü Beyin Kasım 1926 ziyareti, Sovyet Hariciye Komiser (Bakan) Vekili Karahan'ın Aralık 1929 ziyareti, Tevfik Rüştü Bey'in Eylül 1930 ziyareti, Sovyet Hariciye Komiseri Litvinov'un Ekim 1931 ziyareti olarak sıralanabilir. Özellikle sonuncusu gerek hariciye komiseri düzeyinde bir ziyaret olması gerekse de Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliğinin en çok çok gündemde olduğu bir dönemde gerçekleşmesi yönüyle İngiliz hükümeti tarafından da yakından takip edilmiştir (Alantar, 2004: 114).

Belirtilmeli ki siyasi ve iktisadi ilişkilerde ara sıra yaşanan gelgitlerin dışında iki ülke arasında daimî bir sorun Türkiye Cumhuriyeti'nin komünist faaliyetleri yakından takip etmesi ve zaman zaman kovuşturma ve tutuklama yoluna gitmesi olmuştur. Özellikle ilk büyük komünist davalarının görülmesiyle neticelenen 1927 tutuklamaları ile yine aynı yıl Milletlerarası Çalışma Örgütü'nün düzenlediği bir konferansa Türkiye'nin gözlemci göndermesi ve Türk basınında hükümete yakın siyasi kalemlerin bu gelişmeyle ilgili sınıf mücadelelerini ve Sovyet rejimini sorun gören bazı söylemlerde bulunmaları[§], Sovyet Rusya'da ciddi rahatsızlıklara yol açmıştır. Ancak bu devlet ideolojik temelli bu meselelerin siyasi ve iktisadi ilişkileri zehirlemesine müsaade etmemiştir (Tunçay, 1992: 15, 46).

2. Manidar Bir Zamanlama: 1932 Sovyet Rusya Ziyareti

İsmet Paşa'nın, 1931 Kasımında Türkiye'ye gelen Sovyet Rusya Dış İşleri Bakanı Litvinov'un yaptığı davet üzerine (Tunçay, 1992: 95), kendisinin de ikinci kez yurtdışına çıkışı olan 24 Nisan 1932'de kalabalık bir heyetle gerçekleştirdiği ve yaklaşık onbeş gün süren Sovyet Rusya ziyaretinin nedenleri ile ilgili literatürde çeşitli görüşler yer almaktadır. Hatıralarında İsmet Paşa ziyarete kadar iki devletin ilişkilerini ve işbirliği örneklerini sıralamış, ardından Türkiye'nin Batılı ülkelerle ilişkilerinin 1926'dan sonra gelişmeye başlamasının yanı sıra Balkanlardaki teşebbüslerinin Sovyet Rusya'nın Türkiye üzerinde dikkatini yoğunlaştırdığını ve Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini düzeltme yolundaki çabalarından bu devletin kuşku duyduğunu ve bu şartlar altında Rusya'ya davet edildiğini yazmıştır (İnönü, 2009: 506). Bu genel tespitin dışında Türkiye bakımından ziyaretin sebepleri ile ilgili en çok üzerinde durulan hususlar şöyle sıralanabilir:

- 1- Sovyet Rusya ileri gelenlerini şahsen tanımak ve müşterek menfaat ve karşılıklı emniyet temelinde dostluğu ve ilişkileri geliştirmek,
- 2- Geçmişe dayanan ikili iyi ilişkilerin ve 1925 Antlaşmasındaki taahhüdün gereği Milletler Cemiyetine girme noktasında Sovyet Rusya'nın tasvibini almak ve bu konuda oluşan veya oluşması muhtemel kuşkuları gidermek,
- 3- Balkan Paketi teşebbüsü ile ilgili Sovyet Rusya'ya bilgi vermek ve bu konuda oluşan veya oluşması muhtemel kuşkuların önüne geçmek,
- 4- Temel sanayisini henüz kuramamış ve bu konuda dışa bağımlı olan, 1929 Bunalımının yıkıcı tesirlerine de maruz kalan Türkiye'nin bu durumuna son vermek ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için girişilecek atılımlarda Sovyet Rusya ile ekonomik iş birliği koşullarını araştırmak,
- 5- Savaşa giden yolun taşlarının döşendiği bir süreçte Sovyet Rusya yönetiminin Türkiye'ye yönelik stratejisinin ne olacağına dair saptamalarda bulunmak ve buna göre Türkiye'nin politikasını şekillendirmek (Cumhuriyet, 29 Nisan 1932; Cumhuriyet, 9 Mayıs 1932; Cumhuriyet, 10 Mayıs 1932; Bilge, 1992: 106; Yüceer, 2011: 90).

Ziyarete katılan kalabalık Türk heyeti şu isimlerden oluşmuştur: Halk Fırkası Umumi Katibi Recep, Afyon Mebusu Ali, Hakkı Tarık, Ruşen Eşref, Nadi Bey ve refikası, Mahmut (Soydan), Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Tahsin (Yozgat), Himaye-i Etfal Reisi Fuat,

[§] Pravda'nın Türkiye'nin komünizme yönelik politikası ve Türkiye'deki komünistlerle ilgili yazılarına Türk basınında verilen cevaplar için bkz. (TDP 50 Yıl, 1974: 17-18).

Alaeddin Cemil, Diyarbakır Mebusu Kazım Paşa, Uşak Şeker Fabrikası Müdürü Remzi, Talim ve Terbiye Dairesi Reisi İhsan, Kumaş Fabrikası Müdürü Şevket Turgut, İktisat Vekâleti Müşavirlerinden Kamil İbrahim, Hariciye Üçüncü Daire Müdürü Vasıf, Başvekâlet Kalem-i Mahsus Müdürü Vedit, Hariciye Kalem-i Mahsus Müdürü Kemal Aziz, Akşam gazetesinden Vâlâ Nureddin, gazetecilerden Ziya Matlâaddin, Yervant, Hacı Minas, Sava Beyler (Akşam, 24 Nisan 1932). Ayrıca Sovyet Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Suriç ile Türkiye'nin Moskova'daki Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Beyler de heyette yer alan isimler arasındadırlar. **

Türk Heyetinin ziyaret programı şu şekilde belirlenmiştir (Akşam, 24 Nisan 1932):

- 1- 26 Nisan sabahı Odesa'ya varış, şehirde gezinti ve temsil, akşam hareket,
- 2- 27 Nisan Kiev'e varış şehirde 3,5 saat gezinti,
- 3- 28 Nisan saat 10'da Moskova'ya varış, ziyaretler akşam resmî ziyafet,
- 4- 29 Nisan Ziraat Akademisini ziyaret, öğle vakti Kızılordu Evinde Harbiye Komiserinin ziyafeti, öğleden sonra at koşuları ve Dinamo Spor Kulübünde spor oyunları akşamı resmî ziyafet,
- 5- 30 Nisan sabahleyin Moskova'da bir fabrikayı ziyaret, öğle ziyafeti, öğleden sonra Moskova Şehremanetinde resmî kabul, fırka teşkilatı tetkikatı, akşamı sefirimiz ziyafeti,
- 6- 1 Mayıs sabahleyin resm-i geçitte bulunacak, öğleden sonra istirahat, İtalya sefaretinde çay ziyafeti, akşam Leningrad'a hareket,
- 7- 2 ve 3 Mayıs Leningrad'ı ziyaret akşamı Moskova'ya hareket,
- 8- 4 Mayıs Sabah Moskova'ya varış, akşamı hareket,
- 9- 5 Mayıs Harkof'a varış, 3 saatlik bekleme,
- 10- 6 Mayıs mühim bir sanayi merkezi olan Dneprosvki şehrine varış, fabrikaları ziyaret, akşamı hareket,
- 11- 7 Mayıs Sivastopol'a varış, Kırım'da gezinti, 8 Mayıs İstanbul'a hareket,
- 12- 9 Mayıs İstanbul'a varış.

Sovyet Rusya yetkilileri Türk heyetini oldukça iyi, tabir yerindeyse abartılı muamelelerle karşılamıştır denebilir. Henüz İstanbul'dan çıkmadan evvel İsmet Paşa'nın mihmandarlığını yapmak üzere bir Sovyet kolordu komutanı ve maiyetindeki zabıtlar İstanbul'a gelmişler (Akşam, 24 Nisan 1932), yolculuğun başında safra kesesi iltihabı yaşayan İsmet Paşa'nın eşinin İstanbul'a dönünceye kadar sağlığı ile özel doktorlar görevlendirilmek suretiyle yakından ilgilenilmiş (İnönü, 2009: 506-507), Türk heyeti ziyaret programına uygun olarak dolaştıkları şehirlerde halk tarafından ateşli şekilde karşılanmış, sokaklar Türkçe hoş geldiniz levhaları ve Türk bayrakları ile donatılmış (Akşam, 28 Nisan 1932; Akşam, 29 Nisan 1932), Moskova Büyük Tiyatrosunda heyet şerefine bir konser verilmiş, heyetin konsere gelişinde İstiklal Marşı çalınmış (Akşam, 30 Nisan 1932), Moskova Dinamo Stadında heyet şerefine bir spor şenliği tertip edilmiş ve burada İsmet Paşa adına bir at yarışı düzenlenerek birinciliği elde eden Rüzgar adlı at hemen orada İsmet Paşa'ya hediye edilmiştir (Akşam, 4 Mayıs 1932). Basına yansıdığı kadarıyla İsmet Paşa ve

** Ankara Hükümetini Sovyet Rusya nezdinde 1925-1932 döneminde, Büyükelçi Zekai (Apaydın) 1925-1927, Büyükelçi Tevfik (Bıyıkhoğlu) 1927-1928, Maslahatgüzar Talat Rauf (Tokçınar) 1928, Büyükelçi Vasıf (Çınar) 1928-1929, Büyükelçi Hüseyin Ragıp (Baydur) 1929-1934 temsil ederken; Sovyet Rusya'yı Suriç 1923-1934 temsil etmiştir (Tunçay, 1992:18).

Tevfik Rüştü Beyler eski dönemlerde olduğu gibi bir imparatorun karşılanması gibi karşılanmışlar ve şaheser olarak nitelenen bir malikaneye yerleştirilmişler, onların dışında kalan heyet National Otel adı verilen çok iyi bir otelde ağırlanmıştır. Ziyaret neredeyse ziyafete dönüşmüştür denilebilir. Heyete ilgi ve ikramları bir nevi ziyafetten ziyafete sürüklenilmeyi Akşam gazetesine izlenimlerini aktaran Vala Nureddin şu ifadeleriyle anlatmıştır (Akşam 9 Mayıs 1932):

“Aradaki kahvaltıları da hesaba katacak olursanız ve eğer ziyafetlerin bir buçuk iki saat sürdüğünü nazarı itibare alırsanız, günümüzün büyük bir kısmı sofrada geçiyor denebilir...Cigarimaza[sigaramıza] kadar her şeyi ikram ediyorlar! Doğrusu biz kendi hesabımıza sosyalizm cennetinde yaşıyoruz”.

İsmet Paşa da henüz ziyaretin ilk günlerinde kendilerine gösterilen ilgi ve yapılan ikramlara dikkat çekmiş, bütün bu muamelelerin resmî merasimin çerçevesini çok aştığına değinmiştir (Cumhuriyet, 30 Nisan 1932). Ziyarete katılan dönemin ünlü gazetecisi Yunus Nadi de her anı yeni ve yüksek bir dostluğun tecellisine sahne olan bu ziyaret için, yakın tarih de dahil olmak üzere hiçbir başvekilin başka bir ülkede bu kadar yüksek samimiyet göstergesi ile karşılanması ve hürmet görmesinin hafızalarda yer almadığını söylemiştir (Cumhuriyet, 11 Mayıs 1932).

Ziyaret zamanlama olarak Sovyet Rusya'daki 1 Mayıs kutlamalarına denk gelmiştir. Sovyet Rusya'nın milli bir bayram gibi gördüğü bu kutlamalarda, sabahdan akşama kadar süren 1-1,5 milyon insanın yer aldığı büyük geçit resmi, semalarda uçan yüzlerce uçak, yapılan ateşli konuşmalar da Türk heyetini oldukça etkilemiştir. Sovyet Rusya'nın askeri kuvvetlerini ve güçlerini, inkılaplarına olan bağlılıklarını Türk heyetine özellikle göstermek istedikleri de gözden kaçırılmamalıdır. Törende yapılan konuşmalarda Milletler Cemiyetine yönelik eleştirilerin de yapıldığını belirtmek gerekir (Akşam, 10 Mayıs 1932)

İsmet Paşa'nın 7 Mayıs 1932'de Moskova Büyükelçiliğinden Hariciye Vekaletine gönderdiği oradan da Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e ve hükümete arz edilen telgraf bilgi notunda, 5 Mayıs 1932'deki temas ve görüşmelerde neticeye ulaşıldığı aktarılmıştır. Uzun telgrafta görüşmelere dair detaylar ve izlenimler paylaşılmıştır. İsmet Paşa, Stalin'in de hazır bulunduğu her biri beş altı saat süren üç görüşmenin yapıldığını, kendisini ve Rusya'yı idare edenleri bu vesile ile yakından tekrar tanımış olduklarını, itibarlarının müspet olduğunu burada Türkiye için gösterilen parlak ve açık muhabbet ve itibarın memnuniyet verici olduğunu ifade etmiştir. İsmet Paşa, dış emniyet meselesinde herhangi yeni bir belge imzalanması fikrinin ortaya çıkmadığını, Moskova yönetiminin Milletler Cemiyeti meselesinden hiç bahsetmek istemediğini, ancak kendisinin böylece işin söylenmeden geçilmesine engel olmak amacıyla, önce birkaç kez zimni olarak sonra da Sovyet Başvekili ve Hariciye Vekiline iki kez açıkça Milletler Cemiyetine girmek ihtimalinden söz ettiğini belirtmiş ve bu meselenin Sovyet Rusya açısından bitirilmiş olduğunu ilave etmiştir. İsmet Paşa Molotof'la iç güvenlik meselesini konuştuğunu ve bu noktada her türlü sorumluluk ihtimalini ciddi olarak reddettikten sonra bu derece samimi ve ciddi muhabbetin ortaya konulmasının bütün fesatçılara ihtar olacağı fikrini açığa vurduğunu ifade etmiştir. Görüşmelerde Sovyet Rusya İcra Komiserleri Reisi Kalinin ticaret işinin düzgün işlemesi konusunu dile getirmiş ve evvelki noksan muamelelerden şikayet etmiştir. İsmet Paşa'nın aktardığına göre Sovyet Rusya iktisadi alanda somut ve fiili teklif beklemişler ve bir kardeş gibi her yardımcı yapmak istemişlerdir. Ancak Stalin imkânlarının bugün geniş olmadığını

söylemiş ve dostluğa başlangıç olsun diye fabrikaların üretiminden birer örnek olarak beş tanket, iki tank, iki kamyon, bir otobüs ve on traktör ve bir ziraat grubu hediye etmiş sonra da ne yapabileceklerini sormuştur. Buna karşı İsmet Paşa savaş malzemesi, dokuma ve diğer ihtiyaçlar için fabrika makinesi alınacağını söylemiş, detayı sonradan belirlenmek üzere toplamda sekiz milyon dolarlık kredi isteyerek bunun faizsiz olmasını ve yirmi senede senelik taksitlerle mal ile geri ödenmesini teklif etmiştir. Moskova yönetimi bu teklife karşı ancak bu kadar yapabileceklerini söylemişler ve derhal evet demişlerdir. Yine Stalin para bakımından yardım edecek halde olmadıklarını söyleyerek üç sene sonra daha zengin olacaklarını ilave etmiştir. İsmet Paşa telgraf bilgi notunda son olarak gerek Stalin gerekse Molotof, Vorosilof ve diğerlerinin her fırsatta Türk milletine ve “Büyük Gazi”ye devamlı muhabbet ve saygılarını açıkladıklarını aktarmıştır (BCA, Yer No:248.677.8, 8 Mayıs 1932)

Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey 8 Mayıs 1932’de Moskova’da, onu yerli kırkı yabancı olmak üzere, elli gazeteciye Türk-Sovyet görüşmeleri ile ilgili önemli açıklamalarda bulunmuştur. Özellikle Fransız muhabirler Hariciye Vekiline birçok sorular yöneltmişlerdir. Tevfik Rüştü Bey’in kısa ancak birçok konuya temas ettiği beyanatı şöyledir (Akşam, 8 Mayıs 1932; Cumhuriyet, 9 Mayıs 1932):

“Her şey, başvekilimizin bilhassa Leningrad’da irad ettikleri nutukta mevcuttur. Sovyet ricalile vuku bulan temas ve mütalaamızda gizli hiçbir şey konuşmadık. Direkt temaslara devam edeceğiz. Cemiyeti akvama karşı vaziyetimiz, beyannamemizdeki gibidir. Rusların bize açtıkları sekiz milyon dolarlık krediyi biz tayin ettik. Sovyetler fazlasını da verebilirlerdi. Yunanistan ve Bulgaristan ile bir blok teşkil edileceği haberleri yalandır”.

Cumhuriyet gazetesinde yer verilen Tevfik Rüştü Bey’in açıklamalarında Sovyet Rusya ile Türkiye’nin birbirlerine gizli muahedelerle bağlı olmadıkları, Türkiye’nin Milletler Cemiyetinde kürsü pazarlığına girişmediği, on iki seneden beri istikraz yapılmadığı bundan sonra da yapılmamağa çalışılacağı bilgileri de paylaşılmıştır (Cumhuriyet, 9 Mayıs 1932). Vandov’un Cumhuriyet gazetesinden daha detaylı bir şekilde aktardığına göre Tevfik Rüştü Bey Türk heyetinin Sovyet Rusya ile gizli görüşmeler yapmadığını ve Sovyet Rusya ile Türkiye’nin birbirlerine gizli antlaşmalarla bağlı olmadıklarını da açıklamıştır (Vandov, 2014: 135).

İsmet Paşa’nın Sovyet Rusya ziyareti hakkında TASS Ajansının tebliğinde; görüşmelerin oldukça samimi ve dostane geçtiği, iki tarafın doğrudan ilişkilerin yanında iki ülkeyi alakadar eden birçok uluslararası meselelerin de geniş şekilde incelendiği, bu görüşmelerin umumi barışın genişlemesini sağlayacağı, görüşmelerde özellikle iktisadi ve fikri/kültürel ilişkilere yoğunlaşıldığı, ziyaretin Türk heyetine Sovyet Rusya’nın iktisat, bayındırlık ve ilim sahalarındaki ihya faaliyetlerini yakından öğrenme imkanı yarattığı, iki ülkenin karşı karşıya olduğu meseleler karşısında benzer durumda olduklarını ve bu yolda daha sıkı ve verimli bir temasın mümkün olduğunu gösterdiği, bu emelleri gerçekleştirmek için alınacak tedbirler üzerinde bir prensip antlaşmasına varılarak Sovyet üretimi çağdaş cihazlar alınmak üzere Sovyet hükümeti tarafından sekiz milyon dolarlık uzun vadeli bir kredi açıldığı, bu kredinin yıllık eşya olarak ödeneceği, iki ülke arasında kültürel bağların güçlendirilmesi ve özellikle ilim müesseseleri arasında daha canlı ve doğrudan değişimler yapılmasının yararlı görüldüğü hususları yer almıştır (Akşam, 9 Mayıs 1932).

Türkiye’nin Milletler Cemiyetine girişi öncesinde gerçekleştirdiği bu ziyaretle Sovyet Rusya ile siyasi, kültürel ve iktisadi ilişkilerini daha da geliştirmesi dışında ideolojik

bir yakınlaşmanın^{††} da söz konusu olup olmayacağı etrafında birtakım görüşler ortaya konulmuştur. Örneğin *Tan* gazetesi ziyaret sırasında yayınladığı bir makalede, İsmet Paşa'ya refakat eden mütehassısların Sovyet Rusya'da Bolşevik rejimini tetkik edeceklerini ve Türk hükümetinin de bu tetkiklere göre kendisinin bu rejime intibak edip edemeyeceğini mütalaa edeceği üzerinde durmuştur. Yunus Nadi Sovyet Rusya ziyareti ve neticelerini ele aldığı bir yazıda “bir efsaneye kat'i butlan hattını çekelim” başlığıyla yukarıdaki iddialara yer vermiş ve söz konusu gazetenin fikir karışıklığı yarattığını, Nasyonalist Türkiye'nin kendi rejimi haricinde bir rejime girmeyeceğini, Sovyet Rusya'nın rejimi ile değil kendisi ile uluslararası anlamıyla dost olduğunu, *Tan* gazetesinin iddialarının tezvirattan ibaret olduğunu belirtmiştir (Cumhuriyet, 14 Mayıs 1932). Hemen belirtmeli ki Türk Heyetinin henüz Sovyet Rusya'da ayak basmadan evvel hem Türk gazetelerinin hem de İsmet Paşa ve Tefik Rüştü Bey'in böyle bir görüntü vermektense özellikle kaçındıkları, her vesile ile aradaki ideoloji farkına işaret edip, bunun ilişkileri geliştirmekle alakasının olmadığını üzerinde durdukları görülür. Örneğin Türk heyetinin İstanbul'dan ayrılmasından bir gün sonra Akşam gazetesinde “başvekilin ziyareti milliyetperver Türkiye ile Bolşevik Rusya arasındaki dostluğun ifadesinden ibarettir” şeklinde bir alt manşetle haber yapılmış ziyarete ayrı manalar aramanın yanlış olduğu, bu ziyaretin iki komşu ve dost memleket arasındaki dostluğun tezahüründen başka bir şey olmadığı belirtilerek, şu düşünceler okuyucuyla paylaşılmıştır (Akşam, 25 Nisan 1932):

“İki hükümet arasındaki rejim farkının dostlukla hiçbir alakası yoktur. Rusya'nın rejimi komünizm, Türkiye'nin ise koyu milliyetperverliktir. İki rejim arasında hiçbir münasebet yoktur. Mamefih bu hal istiklal mücadelesi senelerinde başlayan dostluğun her gün bir kat daha kuvvet bulmasına mani olmamıştır. Türk Rus dostluğunun esasları iki tarafın da birbirlerinin rejimine hürmet etmesidir. Senelerden beri bu esasa iki taraf da riayet ediyor”

Aynı haberde heyetin kalabalığının Sovyet Rusya'nın sanayi alanında tatbik ettiği programının incelenmek istenmesi ve bunun için bazı uzmanların başvekilin refakat etmesinden kaynaklandığı üzerinde durulmuş, İsmet Paşanın hareketinden önce Anadolu Ajansına verdiği aşağıdaki beyanatın yanlış yorumlamalara kesin şekilde set çekecek mahiyette olduğuna dikkat çekilmiştir (Akşam, 25 Nisan 1932):

“Rusya'ya seyahatte dost Sovyetlere milli Türkiye'nin muhabbetli selamlarını götüreceğim. Senelerden beri ciddi tecrübelerden geçmiş olan iki memleket dostluğunu esasları Bolşevik Rusya ile milliyetçi Türkiye'nin yüksek menfaatleri arasında ahenk ve muvazenetin ve büyük inkılaplar geçirmiş memleket evlatlarında birbirinin sözüne ve niyetine itimadın mevcudiyetidir. Dostlarımız ile yakından temas ve tanışmak fırsatından ben ve arkadaşlarımız çok memnun olacağız. Sürur ve memnuniyetle yola çıkıyoruz”.

Buradan anlaşılacağı üzere İsmet Paşa “milli Türkiye” ve “milliyetçi Türkiye” ifadelerini bilinçli olarak kullanmıştır. İsmet Paşa 27 Nisan'da Odesa'daki temasları sırasında yaptığı konuşmada yine, size “milliyetperver Türkiye'nin derin ve samimi hislerini getiriyorum, Karedeniz bizi ayırmıyor, tam aksine iki milleti birleştiriyor”, demiştir (Akşam, 28 Nisan 1932). Bir gün sonra bu kez TASS ajansına yaptığı bir açıklamada, iki ülke arasındaki dostluğun müşterek menfaat ve iki milletin arzusundan doğduğunu, Türkiye'nin “kendi inkılabının çizmiş olduğu prensipler çerçevesi” içerisinde gelişmeye devam

^{††} Ziyaret sonrasında Türkiye'de Bolşeviklik ilan edileceği yolunda söylentiler çıkmıştır (Tacibayev, 2004:96)

edeceğini belirtmiştir (Akşam, 29 Nisan 1932). İsmet Paşa 3 Mayıs'ta Rus Ticaret Odasında yaptığı konuşmada ise "Türk milliyetperverleri", milletlerimiz arasındaki dostluğun başlangıcında neyseler bugün de öyle olduklarını ifade etmiştir (Akşam, 4 Mayıs 1932). İsmet Paşa 7 Mayıs'ta Leningrad'a yaptığı ziyaret esnasında yine "milliyetperver Türkiye" ile Sovyet Rusya arasındaki güvene dayalı dostluktan söz etmiştir (Akşam, 8 Mayıs 1932). Rejim farkına işaret eden ve Türkiye'nin bu bakımdan ayrı yolları takip ettiğini vurgulayan, bu şekilde oluşabilecek bir takım kuşku ve istifhamları da gidermek isteyen İsmet Paşa Türkiye'ye dönüşünde bu vurgulamayı daha üst bir seviyeye çıkarmıştır. Halk Fırkası grubunda ziyareti hakkında bilgi veren İsmet Paşa, heyetin Sovyet Rusya'da büyük bir samimiyetle karşılandığını, hiçbir devlet aleyhinde konuşulmadığını belirtmiş, ardından sözü Sovyet Rusya'daki rejime getirerek, orada büyük bir insan kitlesinin büyük zorluklarla mücadele ederek yeni bir cemiyet meydana getirmeye istediğine değinmiş ve bunun takdirle karşılanacak bir şey olduğunu ifade ederek Türkiye'nin durumunu ve tuttuğu yolu şöyle açıklamıştır: "*Mamañih oradaki içtimai akideler bizim bünyemize muvafik değildir. Bizim için halk fırkasının milliyetçi, halkçı, devletli ve inkılapçı siyaseti en muvafiktir*" (Akşam, 16 Mayıs 1932; Cumhuriyet, 17 Mayıs 1932). İngiliz Diplomat Clerk de Türk Heyetinin gördüklerinden etkilenmekle birlikte, Başvekil İsmet Paşa'nın her vesileyle Türkiye'nin milliyetçi özelliğini vurguladığını, yine Türk basınının komünizmin Sovyet Rusya'ya uygun bir rejim olduğunu ancak Türk insanının zihniyetine uygun olmadığını belirttiğini ve komünizm propagandasının Türkiye'de kesinlikle yasak olduğuna dikkat çektiğini İngiliz hükümetine rapor etmiştir (Alantar, 2004:114).

Heyette yer alan gerek İsmet paşa gerekse izlenimlerini haber ve makale şeklinde gazetelerinde paylaşan gazeteciler ziyaretin özellikle iktisadi boyutuna sıkça atıfta bulunmuşlardır. Zaten ziyaret programında iktisadi teşekküllerin ve sanayi müesseselerinin gezilmesinin öne çıkmasından da konunun bu boyutunun ağırlığı anlaşılır. İsmet Paşa henüz ziyaretinin ilk günlerinde yaptığı bir açıklamada, "Türkiye kendi inkılabatının çizmiş olduğu prensiplerin çerçevesi dahilinde inkişafına devam etmektedir. Memleketim bir köylü ekseriyetinden müteşekkildir. Yarının ihyayı iktisadisi bunların ihtiyaç ve arzularından mühlhem olarak inşa edilecektir" sözleriyle durumu özetlemiştir. Sovyet yarı resmî gazetesi İzvestiya da Türk-Sovyet ilişkilerinin dönüm başlarıyla gelişimini anlattığı bir yazıda ziyaretin dostluğu güçlendirdiği gibi iktisadi teşriki mesai imkânını da yaratacağını yazmıştır (Cumhuriyet, 27 Nisan 1932). Yine aynı gazete Sovyet Rusya'nın ikinci beş yıllık sanayi devresine girmeğe hazırlandığı sırada Türkiye'nin iç-dış birtakım taarruzları def ettikten sonra şimdilerde kendi kaynaklarına dayanarak milli iktisadını geliştirmeğe muvaffak olduğu üzerinde durmuştur (Cumhuriyet, 29 Nisan 1932). Ziyarete yapılan iktisadi anlaşmada, Sovyet Rusya hükümeti Türkiye'ye onaltı milyon liralık mensucat makineleri vermeyi, bu makinelerin bedelini yirmi senede taksitler halinde ve mal olarak ödeme almayı ve bu konuda faiz almamayı (Akşam, 8 Mayıs 1932; Cumhuriyet, 8 Mayıs 1932), bunun dışında üç küçük tank, iki büyük tank, on traktör, iki kamyon, bir otobüs vermeyi kabul etmişlerdir. Ayrıca İsmet Paşa'ya olduğu gibi, Gazi Mustafa Kemal'e de bir at hediye edilmiştir (Akşam, 8 Mayıs 1932).

Gazetelerde yer verilen bilgilere göre Türkiye'ye açılan ve sekiz milyon dolara tekabül eden kredi ile Türkiye makineler alacaktır. Kredinin iki milyonu ile şeker fabrikaları için alet-edevat alınacak, geri kalan kısmı da mensucat aletine tahsis edilecektir (Akşam, 11 Mayıs 1932). Büyük ölçüde pamuklu mensucat sanayisi için lazım olan makineler için verilen kredi noktasında makinelerin seçimi ve tespiti Türkiye'ye ait olacak, fiyat konusu da

dünya fiyatları ile kontrollü şekilde belirlenecekti (Cumhuriyet, 16 Mayıs 1932). Heyetin tamamı Türkiye'ye dönmemiş, Türk mütehassıslar heyeti Sovyet millî iktisadiyatını detaylarıyla incelemek için Sovyet Rusya'da kalmışlardır (Akşam, 9 Mayıs 1932). Sovyetlerin gerek Türkiye'ye verdikleri önemi göstermek ve kendilerine yakınlaştırmak gerekse güçlü olduklarını bir şekilde göstermek istemelerinden dolayı Türkiye'ye cazip koşullarda iktisadi yardımda bulunmalarına rağmen Sovyet Rusya'nın bu dönemde iktisaden büyük sıkıntı içinde olduğu başta İsmet Paşa olmak üzere Türk heyetinin de gözünden kaçmamıştır (İnönü, 2009:508).

Ziyaretle ilgili değerlendirmelere bakıldığında Ertan, ziyaretin siyasal içerikli görünmesine rağmen siyasal ilişkilerin daha da geliştirildiğinin söylenemeyeceği, doğurduğu sonuçlar itibariyle ziyaretin ekonomik yönünün daha ağır bastığı ve ekonomik açıdan iş birliği için uygun bir ortam yaratıldığı ve bunun en tipik yansımasının Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı olduğu sonuçlarına ulaşmıştır (Ertan, 2011: 220-222). Ziyarete katılan Yunus Nadi dönüşünde kaleme aldığı Sovyet Rusya intibaları ile ilgili yazı dizisinin birini beş senelik plana ayırmıştır. Nadi, Sovyet Rusya için planın gayesini Rus ülkesini ve milletinin kendi dahilinde kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek üretim vasıtalarıyla donatmak olarak açıklamakta, Sovyet Rusya'da bu planın ortaya çıkışı ve hayata geçirilişi ile sonuçlar/sanayideki gelişmeler üzerinde durmaktadır (Cumhuriyet, 18 Mayıs 1932). Yine Nadi'nin gözlemlerine göre Sovyet Rusya iki şeye önem vermektedir. Bunlardan biri Beş Senelik Planla ülkenin sanayileşmesi diğeri ise Kızıl Ordu'dur (Cumhuriyet, 19 Mayıs 1932).

Bilge'nin çalışmasına göre ziyarette iki siyasi konu görüşülmüştür. Birinci olarak Türkiye, Balkan Paktı projesinin bölgenin barış ve güvenliğini sağlamaya yönelik olduğunu, paktın Sovyetler aleyhine kullanılması ihtimalini ortadan kaldırmak için Türkiye'nin çekince koyacağını anlatmıştır. Bazı Sovyet adamlarının mesafeli tutumuna karşın Stalin, İsmet Paşa'nın bu açıklama ve taahhüdünü yeterli bulmuştur. İkinci olarak Türk heyeti Milletler Cemiyetine girmek için daha fazla beklemek istemediğini, bu konuda kesin bir karara sahip olduğunu Sovyet yöneticilerine aktarmış, Cemiyete girişi ortak karar dışına çıkarmıştır (Bilge, 1992: 108)** Tacibayev'in büyük ölçüde Rusça kaynaklara dayanan çalışmasına göre İsmet Paşa'nın ziyareti birçok batı ülkesini endişelendirmiştir. Ziyaret sırasında Fransa'nın Ankara Büyükelçisi, "yeni Türkiye'yi Sovyet boyunduruğuna sokacak ikinci bir 'Hünkar İskelesi Antlaşması'nın hazırlanmakta olabileceği" mütalaasını kendi hükümetine bildirmiştir. Fransızları tedirginliğe sevk eden Türkiye'nin komünizm etkisi altına girme olasılığıdır. İngilizler ise Türkiye'ye sekiz milyon dolar faizsiz kredi verilmesini "müstesna bir şey" diyerek hayretle karşılamışlardır. Büyük devletlerin yanında komşu Yunanistan da endişeye düşen ülkeler arasında yer almış ve Türkiye diplomatik yollardan bilgi paylaşımıyla Yunanistan'ı yatıştırmaya çalışmıştır. Ayrıca Avrupa'daki Sovyet kökenli mülteci aydınların da ziyareti ilgiyle takip ederek ziyaretin sonuçlarıyla ilgili bazı endişeler paylaştıkları görülür (Tacibayev, 20004: 89-91). Yine Rusça kaynakları sıklıkla kullanan Vandov'a göre kendisinin de ziyaretle ilgili bilgi aktarmada sıkça müracaat ettiği gazeteler ile Anadolu

** Sovyet Rusya Milletler Cemiyetine iki ülkenin birlikte girmesini tercih ediyordu. Sovyetler muhtemelen, Türkiye Cemiyete girince batı ülkeleriyle artıracığı iş birliğinin kendileri aleyhine dönmesinden çekiniyorlardı. Türkiye bu endişeleri gidermek adına, Temmuz 1932'de Cemiyet'e katılırken, Sovyet Rusya'ya verdiği bir notada, Milletler Cemiyeti Misakının 16. Maddesine dayanarak alınan herhangi bir tedbire katılmaya mecbur olmadığını taahhüt etmiştir (Gürün, 2010: 129; TDP 50 Yıl, 1974: 220-221).

Ajansı gibi Türkiye'deki kitle haberleşme araçları oldukça faydalı iş görerek, Sovyet gerçeğinin Türk halkına tanıtılmasına katkıda bulunmuşlardır (Vandov, 2014: 151).

Ziyaretin bir etkisi de basına yansıdığı kadarıyla Başvekilin Moskova Ziyareti dolayısıyla İstanbul'daki Beyaz Rusların hudut haricine çıkarılacağı şayialarının ortaya çıkışı olmuştur. Bunun üzerine İstanbul Valiliğinden bir yetkili böyle bir ihraç kararı bulunmadığını, polisin söz konusu eşhasın eski ikametgâhlarında olup olmadıklarını tespit ve tetkik ettiğini açıklamıştır (Cumhuriyet, 17 Mayıs 1932).

Sonuç

Türk heyeti Sovyet Rusya'da oldukça içten ve şaşaalı şekilde karşılanmış, ilgi ve ikram bakımından beklentilerin çok üstünde bir karşılanma görmüştür. Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girmesinden kısa süre önce gerçekleşen bu ziyarette Sovyet Rusya mesafeli veya karşı olsa da Türkiye'nin Cemiyete girme noktasında kararlı olduğu aktarılmış ve Sovyet Rusya'da oluşan ve oluşması muhtemel kuşklar giderilmeye çalışılmıştır. Yine benzer şekilde Balkan Paktı projesine sempatik bakmayan Sovyet Rusya'ya bu girişimin amacı ve Sovyetlere karşı yönelen bir hareket olmadığı noktasında teminat verilmiştir. Taraflar siyasi meselelerde dostluğun ve iyi ilişkilerin altını çizerek birbirlerine niyet ve eylemleri bakımından teminat vermişlerdir. Türkiye, Avrupalı devletlerle sorunlarını büyük ölçüde geride bırakmanın avantajını elinde tutarak Sovyetlere karşı daha müstakil ve kararlı bir dış politika takip etmeye başlamıştır denebilir. İkinci olarak ziyarete mütehasısların da yer aldığı kalabalık bir heyetle iştirak edilmesi, ziyaret programında sanayi müesseselerinin gezilmesinin geniş şekilde yer alması, verilen beyanatlarda özellikle iktisadi işbirliğine daha ziyade vurguda bulunulması, Sovyetlerden bu noktadan Türkiye'nin yararlanacağını ifade edilmesi, önemli bir kredi antlaşmasının yapılması ve Türkiye'ye Sovyet üretimi birtakım askeri ve zirai araçların hediyesi, ziyaretin iktisadi bakımdan önemli görüldüğü ve bu noktada ciddi sonuçlar elde edildiği söylenebilir. Bu bahiste ayrıca ziyarete katılan uzmanların bir süre daha Sovyet Rusya'da kalarak incelemelerini sürdürdüklerini, Türkiye'nin girişeceği planlı sanayileşme için tecrübe, alet-edevat ve kredi bakımından ciddi Sovyet desteği alındığını da kaydetmek gerekir.

Ziyaretin yerli yabancı basın tarafından büyük bir ilgiyle takip edildiği, iki ülke arasında ideolojik bir yaklaşma olup olmadığı noktasında birtakım şayialar çıktığı, başta heyetin başında bulunan İsmet Paşa olmak üzere kafiyele yer alan gazeteci/yazarların bu tür söylentileri ortadan kaldırmak yönünde açıklamalarda buldukları anlaşılmaktadır. Yine bununla ilintili olarak İsmet Paşa hem ziyarete çıkmadan önce hem ziyareti sırasında hem de ziyareti bitirip Türkiye'ye döndüğünde rejim ve anlayış farkına bir başka deyişle Türkiye'nin takip ettiği yolun başka olduğuna özellikle dikkat çekmiştir. Bu cümleden olarak "Milliyetperver Türkiye", "Türkiye'nin koyu milliyetperverliği", "Milliyetçi Türkiye", "Milli Türkiye", "Türk milliyetperverleri" ifadelerini ziyareti esnasında yapmış olduğu farklı konuşmalarında kullanmıştır. Bu bağlamda Türkiye'ye döndüğünde ziyaret hakkında Halk Fırkasını bilgilendirirken söylediği şu sözler, oldukça dikkat çekicidir: "*Mamañih oradaki içtimai akideler bizim bünyemize muvafik değildir. Bizim için halk fırkasının milliyetçi, halkçı, devletli ve inkılapçı siyaseti en muvafiktir.*"

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Numarası: 248.677.8, Belge Tarihi: 08.05.1932.

Gazeteler

Akşam

24 Nisan 1932, 25 Nisan 1932, 28 Nisan 1932, 29 Nisan 1932, 30 Nisan 1932, 4 Mayıs 1932, 8 Mayıs 1932, 9 Mayıs 1932, 10 Mayıs 1932, 11 Mayıs 1932, 16 Mayıs 1932.

Cumhuriyet

27 Nisan 1932, 29 Nisan 1932, 30 Nisan 1932, 8 Mayıs 1932, 9 Mayıs 1932, 10 Mayıs 1932, 11 Mayıs 1932, 16 Mayıs 1932, 17 Mayıs 1932, 18 Mayıs 1932, 19 Mayıs 1932.

Resmî Ceride

24 Şubat 1926

Kitap ve Makaleler

Alantar, Ö.Z. (2004), "Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi", Türk Dış Politikasının Analizi, (Der: F. Sönmezoğlu), İstanbul: Der Yayınları, s. 99-129.

Armaoğlu, F. (2012), 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, İstanbul: Alkım Yayınları.

Bilge, S. (1992). Güç Komşuluk Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ertan, T.F., (2011), "İsmet İnönü'nün Rusya Gezisi", Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri I: Çalıştay Bildirileri, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 211-222.

Gürün, K. (2010), Türk-Sovyet İlişkileri 1920-1953, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İnönü, İ. (2009). Hatıralar, (Yay.Haz. S. Selek), Ankara: Bilgi Yayınevi.

Pınar, L. (2017), "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları: İdealizm-Realizm Kıskacında Türkiye", Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası I, (Ed: İ.Şahin), İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, s. 11-56.

Soysal, İ. (2000). Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, (1920-1945), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Şahin, İ-Müezzinoğlu, E. (2016), "Lokarno Musul Kıskacında Türk-Sovyet İlişkileri", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(4), s. 641-676.

Tacibayev, R. (2004). Kızıl Meydan'dan Taksim'e Siyasette, Kültürde ve Sanatta Türk-Sovyet İlişkileri 1925-1945, İstanbul: Truva Yayınları.

Tunçay, M. (1992), Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936), İstanbul: BDS Yayınları.

"Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı", (1974). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Yayınları.

Vandov, D. (2014), Atatürk Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Yüceer, S. (2011), "Atatürk Dönemi (1919-1938) Türk Rus İlişkilerinin Siyasi Boyutu" Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri I Çalıştay Bildirileri, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 61-106.